

מה דמותו של הקולקטיב?

לאינטגרציה של היסודות, ליצירת חברה לאומית אחת, שלא תהיה חברה של כוללים וחלוקה, כפי שהיה ביישוב הישן במאה ה-19, ולא תהיה פדרציה של עדות, או יסודות פולקלוריים כלשהם.

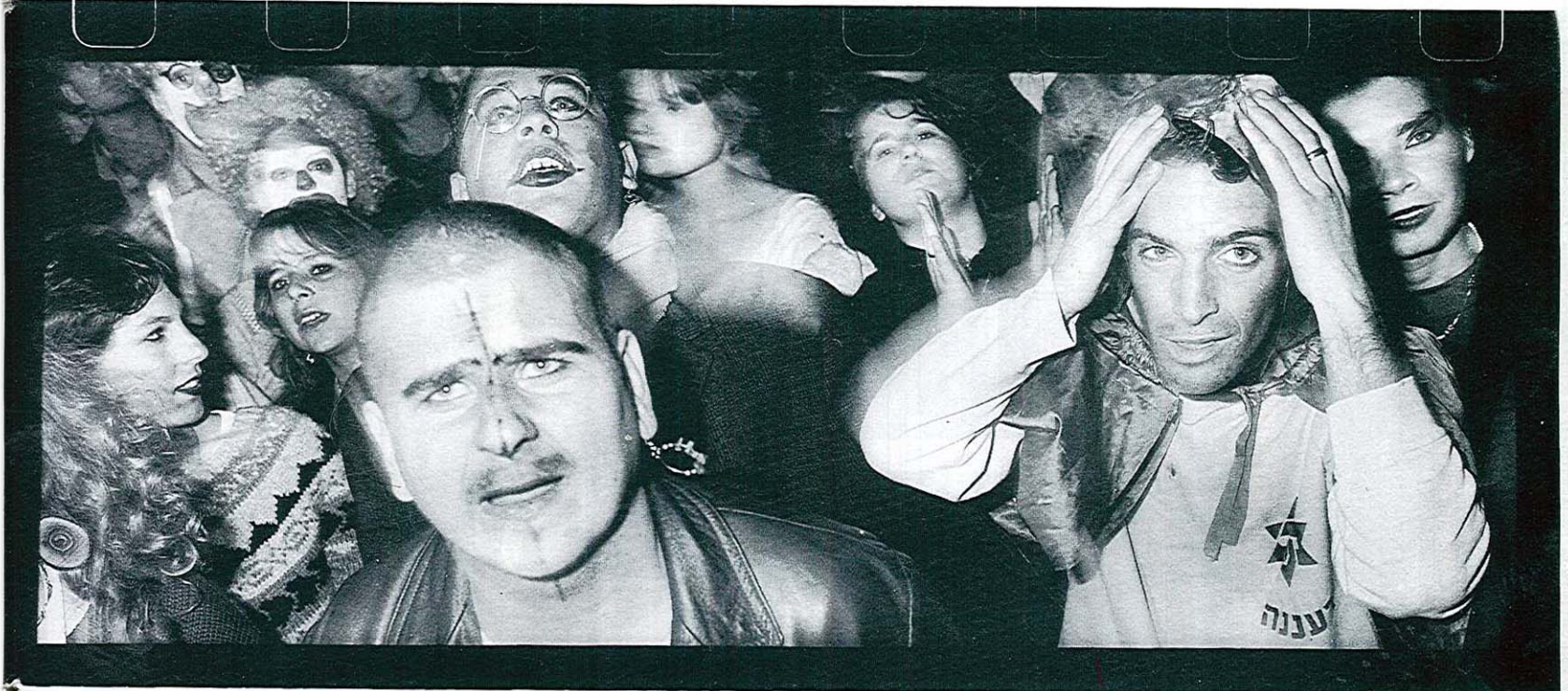
מידה מסוימת של אינטגרציה היתה חשובה במיוחד בראשית הדרך, משום שבלי לשון משותפת ובלי מערכת נורמטיבית משותפת, אי אפשר היה ליצור חברה. לכן הלחץ בחברה היישובית על קביעת מודל, או דגם מרכזי,

ק ב ש ב י

(יוניפורמיות) שאנחנו מחפשים. אפשר למצוא מכנים משותפים ואחדות, אבל אחדות ואחידות אינם אותו דבר. השאלה מסתבכת עוד יותר, כיוון שמלבד סוכני התרבות, כמו סופרים ומשוררים, עיתונאים ופובליציסטים, בלשנים, פוליטיקאים, מורים וכו', שברור להם, פחות או יותר, דגם החברה אותה הם רוצים ליצור – ישנם כוחות

ושא הדיון הוא, מי קובע את זהותו של הקולקטיב. בהגדרה זו יש שתי טענות: אחת, שלכל קולקטיב יש זהות שניתנת

לאפיון ולהגדרה באופן חד-משמעי. ההנחה השלילית היא, שלא יכול להיות קולקטיב שמורכב מזהויות נוגדות, מחלקי זהויות, מאיזשהו צירוף של זהויות או מערכות נורמטיביות שבאות ממקורות שונים. קולקטיב כזה ייחשב כקולקטיב פגום, או שמשוה מעוות בו. השאיפה תהיה לחפש, או ליצור, את המרכיב החד-משמעי שיוצר

צילום: רוז

מסיבת פורים של עיתון "העיר", 1989

"לאומיות אינה דבר ספונטני, טבעי. היא

נוצרת מפעולתם של סוכני-תרבות, היוצרים

את מרכיבי הזהות ומכוחות לא נשלטים

אחרים. מהו הדגם הישראלי?"

חברתיים וכלכליים אחרים, שהם כוחות לא נשלטים. כוחות שמביאים אתם אנשים ממוצא תרבותי שונה, או בעלי אידיאולוגיות שונות, שחותרים תחת הדגם האוטופי ומשנים אותו. כלומר, יש קשר מורכב ומסובך בין קבוצות שיש להן דגמים אידיאליים מסוימים של חברה, לבין כוחות אחרים בחברה, שמסיטים אותה מן האידיאלי. כוחם של בני האדם ליישם את האידיאולוגיה, האוטופיה, או המודל שלהם, גדול מאוד, אבל על-פירוב גם מוגבל.

כאשר מדובר בהיסטוריה של החברה היישובית בארץ, נשאלת השאלה מאין לקוח הדגם הזה. האם הוא לקוח מן ההיסטוריה היהודית האוטנטית ומן הניסיון ההיסטורי של עם ישראל בדור מסוים, או אולי הוא שכפול והעתקה, במסווים שונים, של דגמים אחרים זמינים, שרווחו באותו זמן. ככל שמתקרבים למודל מדויק יותר, כמו בפלקטים או בציורים, כך אפשר לאהות בקלות רבה יותר את הדגם שממנו הדברים לקוחים, מושאלים ועוברים שינוי צורה. מדובר בחברה שהתפצלה במאה ה-19, לפי דגמים שונים של העתיד. המתח בחברה היישובית, נבע מן השאיפה

את האינטגרטיביות או ההומוגניות של הקולקטיב הזה. הטענה השנייה היא, שיש משהו שקובע את זהותו של הקולקטיב; כלומר, תברה אנושית, המוגדרת בגבולותיה ובתחומיה הטריטוריאליים, המדיניים, האתניים וכו', אינה דבר ש"צומח מן הטבע", באופן אורגני, ספונטני, אוטנטי וכל שאר המילים הבאות מאוצר הרומנטיקה השמרנית של המאה ה-19.

הדבר נכון גם לגבי התופעה שאנחנו מדברים בה יותר מכל – הלאומיות. הלאומיות אינה תהליך ספונטני, מעין תופעת טבע, הנובעת מתוך סביבה טבעית שציבור מסוים צומח מתוכה; לאומיות, או לאומים, הם תוצאה מפעולתם של סוכני תרבות, היוצרים את מרכיבי הזהות. למשל, מרכיב בסיסי כמו השפה, מהי הלשון התקנית, הלאומית, זו שמרחיבים את תחומיה ותחולתה; או יצירת מסורות היסטוריות, שגם כשהן בנויות על חומר מקורי, הן בעצם מלאכותיות, פרי יצירה אנושית; או יצירת מיתוסים לאומיים, שהם הדבק המלכד של האומה או הקבוצה. משהו יוצר את הקולקטיב ועל כן צריך לאהות את היוצרים, אלא שכיוון שבשום חברה לא כל היוצרים מסכימים על המודל לעיצובה, יש מחלוקת בתוך הקולקטיב, לגבי השאלה מה טיבו.

בשל העובדה שהקולקטיב עצמו נוצר על ידי סוכנים שונים, שאינם מסכימים בכל ואין ביניהם אחדות-דעות מוחלטת, אי אפשר למצוא בו את אותה אחידות

שעל פיו היא תיבנה, היה חזק ביותר. אבל ישנו אלמנט נוסף שכדאי לשים לב אליו. כיוון שמדובר ביצירת חברה מלאכותית, מתוך חברה יהודית גדולה יותר, שהיתה מפוררת, מפוצלת ומרובדת, נוצר מתח חזק בין הרצון ליצור דגם כוללני, ליישם אותו ולמסדו באמצעים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים, לבין העובדה שהחברה לא הפכה להיות חברה אינטגרטיבית, ולא ענתה אפילו על מודל אחד מאותן אוטופיות, בין דתיות ובין חילוניות. מדובר בחברה מלאכותית, שרוצה לקפוץ קפיצת דרך גדולה מאוד, משבירתו של עולם מסורתי, שהיה מובן מאליו – ליצירת חברה חדשה, שלמה, אורגנית ואינטגרטיבית. במציאות, נוצר מתח גדול מאוד כשדגמים מתחרים זה בזה ואין להם כוח ליישם את עצמם, או כשישנם כוחות תרבותיים, או חברתיים, שמונעים יישום זה. המתח הזה חידד מאוד את המימד האוטופי שהיה בחלק גדול מהתנועות הציוניות, בין שהן ימין ובין שהן שמאל, שלכולן יש אותו שורש משותף – הרצון ליצור את החברה השלמה והמושלמת. מצד אחד ישנו, אם כן, אותו אוטופיזם, שהיתה לו חשיבות גדולה ביצירת החברה ומצד שני, כבר בראשית הדרך, נולד מה שנקרא "הפסימיזם התרבותי", או התחושה שכל העסק רקוב מיסודו ולא מתנהל על פי המסלול הנכון שעוצב בהתחלה.

שתי תגובות אלה מופיעות בצורה מאוד חריפה כבר

6 בבוקר - חוף גורדון תל-אביב

שמעוררים היום קצת ריאקציה, המדברים על שטיפת כל הישן, הגלותי וזיכוכו. הרצל מובא כמופת מושלם ליהודי מכף רגל ועד ראש, יהודי עד נבכי נשמתו. אבל זה הרצל של "מדינת היהודים", בעוד שמי שמכיר את דמות החברה שם, יודע שהיא עומדת על ערכים בורגניים, ליברליים ועל תחושה של פטריסטיזם אזרחי. איך אני מצייר את האדם הזה, בתמונה, בפסל או כסמל? אני לא בטוח שהייתי יודע.

המודל האידיאלי השני הוא של איש בית"ר, שיש בו פטריסטיזם לאומי לערכים של אדמה, מלכות, קורבן, ממלכה וכן הלאה. השאיפה הסוציאלית, כזו או אחרת, אמורה להימחק מתודעתו, למרות שהוא יצור חברתי. את הדגם של איש בית"ר, מתאר זאב זיבוטינסקי לא רק כאדם שהולך על ההרים ומניף עליהם דגלים, אלא גם איך עליו לנהוג בפכים הקטנים של היומיום, כמו איך לשתות מרק. הטיפוס השלישי הוא זה שבא מן הלאומיות או הימין הרדיקלי, שכאמור, יש שורשים משותפים בינו לבין השמאל הרדיקלי מהפכני של שנות העשרה. כאן, כמובן, התפישה טוטלית יותר. לראשונה מופיעה, בצורה רדיקלית ביותר, דמותו של עברי עמוס, מעורפל, אדם שעבר מטמורפוזה כוללת לא רק בצורת חייו, אלא גם בנשמתו. הוא נולד מחדש. כל סגנון חייו, הדרך בה הוא מסתכל ומתייחס לעולם ולטריטוריה, הכל שונה.

שלושה מרכיבים אלה של דמות הקולקטיב, פעלו במשותף באותה מסגרת רחבה ולא הומוגנית של התנועה הרביזיוניסטית, וכל מה שנוצר ממנה ועל ידה. הם נמצאו כל הזמן בקונפליקט. יכול להיות שהקונפליקט נמשך פה ושם מתחת לפני השטח בזמן זה או אחר, אבל ברור שמלכתחילה גם הם לא התייחסו לחברה כולה. המודל של זיבוטינסקי היה מודל לחברה כולה, בית"ר היה מודל רק לקבוצת עילית אוווגרדית מסוימת. גם המודל של הימין הרדיקלי מתייחס לחברה כולה, בלי שיצר מתוכו את טיפוס האדם שמודל זה ביקש ליישם. ככל שהמודל היה יותר כוללני, חד-משמעי, אוטופי ומשיחי, כך המתח של האנשים שייצגו אותו בא לביטוי בולט יותר, בין באוטופיה החיובית, ובין בשלילת הדברים שלא התאימו למודל האוטופי שהם קבעו לעצמם. ■

אחר מהיישוב הישן בארץ ישראל וכן הלאה. הגדרה בשיטה כזאת קלה ונוחה יותר.

כשמדובר בימין מתעלמים, בדרך כלל, מן העובדה שבימין הציוני יש הרבה משורשו של אותו אידיאל זם, או משורשה של אותה רומנטיקה שמרנית ולפעמים גם מיסטיקה, שאפשר למצוא בשמאל הציוני. אפשר להשוות בין דברים שנאמרים בקובץ "קהילתנו" של "השומר הצעיר", בו מדובר על השאיפה האוטופית לחברה הרמונית, הומוגנית, מעורבת, עם אידיאלים רומנטיים, מיסטיים, גדולים וכמובן עם תוספות חברתיות, לבין דברים שכתב, למשל, אורי צבי גרינברג. באותה תקופה הוא היה אחד הרדיקליים ביותר של השמאל, והשתמש באותם משפטים עצמם כשדובר על העלייה הרחבה, העלייה הרביעית הבורגנית (או שבעקבותיה נוסדה התנועה הרביזיוניסטית). עלייה שהיא הריאקציה לחזונו הציוני, המהפכני, משום שהמעמד הבינוני אינו גורס שינוי ערכים. אני קורא מתוך "קונטרס" של "אחדות העבודה", ולא מתוך כתב עת ימני, רחמנא ליצלן. הוא אומר שאת המעמד הזה אי אפשר להכניס לאסכולה רוחנית, אלא על-פי דיקטטורה רוחנית, משום שמדובר כאן בתינוקות רוחניים, או בתינוקות חברתיים פגומים. לכן צריך לתת להסתדרות העובדים הכללית לא רק את הדיקטטורה בשוק העבודה, אם יש לה כזה, אלא גם את הדיקטטורה הרוחנית, כאשר המודל המובהק הוא המודל הסובייטי. הוא אומר במפורש: "חינוך ההמונים לאורו של האידיאל הסובייטי. שם העיקר. יתאמצו כל הכוחות של האפראט הממלכתי" וכן הלאה. כלומר, ההבדל בינו לבין אחרים הוא בכך, שהוא נותן למדינה, או לכוח של המדינה, את הסמכות, או הכל, שיעשה את הדיקטטורה הרוחנית, בשעה שבתנועת העבודה מדובר יותר על אוטופיה עצומתח מלמטה.

בתנועה הרביזיוניסטית יש שניים או שלושה אידיאליים שונים של אדם ושל חברה. הדגם הדומיננטי בתקופת המנדט הוא הדגם הליברלי, בורגני, אזרחי, כפי שעלה בכל המאמרים והפרוגרמות של התנועה הרביזיוניסטית ובכתבי זיבוטינסקי. את המימוש של הדגם הזה אפשר למצוא במאמרו על הרצל, בו הוא מנסה להגדיר את הרצל כאנטיטיה של היהודי הגלותי, במושגים

בשחר הציונות, ואין זה פלא שחגגנו זה עתה מאה שנה לאחד ממאמרי הביקורת המפורסמים בתולדות הציונות, "לא זה הדרך", של אחד העם. צריך לזכור גם, שמצד אחד היתה שאיפה לתת ליישוב כולו מודל נכסף, לראות את החברה היהודית כולה מתפרקת מערכים, נורמות וסגנון חיים קודם, ונבנית בצורה שונה לחלוטין, אך מצד שני, היו דגמים שהתייחסו רק לחלקים מסוימים של החברה, לקבוצות אוווגרד או עילית. הדבר יצר מתח בין הקבוצה הקטנה לבין החברה כולה, משום שהקבוצה הקטנה לא הצליחה להעביר את המודל שלה ואת ערכיה אל הכלל. כל מי שמתפתח בוויכוחים מסוג זה, בין אם הוא מודע לכך או לא, הוא צאצא של אותו אידיאליזם גרמני של המאה ה-19 שהאמין כי אידיאה, קבוצת אידיאות, או מכלול של ערכים שבני אדם הוגים (לפעמים, במנותק מההקשר ההיסטורי הספציפי) הם הכוח המוביל, המנהיג והמעצב של החברה, התרבות וההיסטוריה. רק בגלל ההנחה הזאת, שממנה משתמע שאפשר ליצור חברה הומוגנית, אחדותית ומאוחדת, יש שהאמינו וממשיכים להאמין, שאפשר לכלול את כל ההיסטוריה המורכבת של התרבות תחת מכנה משותף אחד וכולל. מאחורי מילים כמו "יהודי", "ישראלי", "ארץ ישראל", או "עברי", לא מסתתרת מורכבות עם סתירות פנימיות עובדתיות, אלא מהות וממשותף אנושית שלמה, שמוגדרת כל-כולה בעניין זה. יש כאן התעלמות מכך שתרבות אינה רק יישום של איזו אידיאה או זהות. תרבות מורכבת ממכלול של ערכים, נורמות, סגנון חיים, יצירה וצריכה תרבותית שאינם יוצרים, בהכרח, שום דבר הומוגני ושלם. על כן קל יותר להשתמש, או להיעזר, באותה הכללה רחבה, סטריאוטיפ גדול, טופס אנושי או תרבותי כולל, מאשר לתאר תיאור אמפירי פוזיטיביסטי של החברה בכללותה, או של הקבוצה שאתה מדבר בה. אפשר לראות זאת ברור מאוד בחלק מהמוצגים בתערוכה, לא על-ידי הגדרת מה שאתה, אלא על-ידי הצבת דימוי מול דימוי, סטריאוטיפ מול סטריאוטיפ. קל יותר לקבוע מי אני, כשאני מגדיר את עצמי כשונה לחלוטין מן האחר שאותו הגדרתי (גם כן, בצורה סטריאוטיפית). כך תוארה אותה תרבות ארץ-ישראלית בצבעים נגטיביים: אני שונה מהיהדות הרקובה והמנוונת, אני אחר מהבורגנות היהודית באירופה, אני